

УДК 327.323(560):339.923(5-15)

Колобердянко І.І.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економічної теорії
Запорізького національного університету*

Турчина К.А.
*студентка
Запорізького національного університету*

СПІВРОБІТНИЦТВО ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ З КЛЮЧОВИМИ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

COOPERATION OF THE TURKISH REPUBLIC IN KEY REGIONAL ASSOCIATIONS IN THE MIDDLE EAST

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню ролі Турецької Республіки у формуванні міжнародних відносин із регіональними економічними організаціями в умовах глобалізації на сучасному етапі. Проаналізовано особливості формування зовнішньої та внутрішньої політики Турецької Республіки.

Ключові слова: міжнародні організації, зовнішня політика, міжнародні економічні відносини, співпраця.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию роли Турецкой Республики в формировании международных отношений с региональными экономическими организациями в условиях глобализации на современном этапе. Проанализированы особенности формирования внешней и внутренней политики Турецкой Республики.

Ключевые слова: международные организации, внешняя политика, международные экономические отношения, сотрудничество.

ANNOTATION

The article is devoted to studying of the role of the Turkish Republic in the formation of international relations with regional economic organizations in the context of globalization at the present stage. In addition, the peculiarities of the formation of the foreign and domestic policy of the Turkish Republic are analyzed.

Keywords: international organizations, foreign policy, international economic relations, cooperation.

Постановка проблеми. Перша світська ісламська республіка нині є важливим гравцем на міжнародній арені, постійно збільшуючи свій стратегічний потенціал, а відповідно, й авторитет у світі. Турецька економіка за останні роки досягла 16-го показника у світі, у країні швидкими темпами розвиваються промисловість та туризм. Туреччина прямує до утвердження в ролі держави із світовим значенням. Використовуючи своє вигідне географічне положення, контакти з країнами-сусідами та країнами Заходу, офіційна Анкара поступово збільшує свою роль у регіоні та прагне зайняти вакуумне місце регіонального лідера й у світі, співпрацюючи з країнами, що входять до НАТО та ЄС. Наявність умілого керівництва, достатнього економічного, військового та людського потенціалу дає змогу в майбутньому очікувати зростання ролі Туреччини в міжнародних відносинах.

Характерною особливістю зовнішньої політики Турецької Республіки є те, що в політиці

нинішнього уряду Близькому Сходу приділяється основна увага під час реалізації концепції «неоосманізму», або «стратегічної глибини». У формуванні практичної зовнішньої політики визначення стратегічної глибини відноситься до культурної, історичної та географічної «центральності» Туреччини у регіональних та міжнародних системах. Турецька Республіка є учасницею таких близькосхідних організацій, як ОЕС, ОІК.

За оцінками фахівців, починаючи з моменту падіння Османської імперії й донині Туреччина ще ніколи не проявляла в арабському світі такого рівня активності в дипломатичній, економічній та політичній сферах. В умовах невдач переговорних ініціатив щодо модернізації ісламських країн і провалу військових анти-терористичних операцій Турецька Республіка проявляє особливу зацікавленість у цьому регіоні й вважає сприятливими умови для утвердження її спрямовуючої ролі у процесах, що відбуваються на Близькому Сході.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед фахівців, які висвітлюють питання внутрішньої та зовнішньої політики Турецької Республіки на сучасному етапі, слід виокремити таких учених, як А. Давутоглу та його працю «Стратегічна глибина», А.А. Джакар «К вопросу об особенностях внешней политики Турции на Ближнем Востоке», І.А. Свистунова «Внешняя политика Турецкой Республики в 2010 году», О. Волович «Турция и «арабские революции» 2011 года». Багатовекторну зовнішню політику Туреччини як приклад успішного введення справ на міжнародній арені аналізує у своїх публікаціях В. Дергачов у роботі «Многopартнерская геополитика Турции».

Мета статті полягає у визначенні основних понять зовнішньої політики та зовнішньополітичної стратегії Туреччини на сучасному етапі; висвітленні участі Турецької Республіки з міжнародними об'єднаннями на Близькому Сході, перспектив та проблем співпраці Туреччини з ключовими регіональними об'єднаннями на Близькому Сході.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішня політика нинішнього турецького уряду має чіткі концептуальні засади, які набули цілісного вигляду з приходом до влади партії Справедливості та розвитку та її лідера, чинного прем'єр-міністра Р. Ердогана. Ця політика має такі ключові елементи. «Стратегічна глибина» – назва вже згаданої книжки міністра закордонних справ А. Давутоглу. Концепт стратегічної глибини використовувався для дослідження трансформації турецької зовнішньої політики та ілюстрації теоретичних аспектів нової зовнішньої політики. Заснований на турецькій історії та географічних умовах, концепт стратегічної глибини визначає турецьке геополітичне, геокультурне та гео економічне місце у світі в умовах трансформації світової політики та міжнародної системи. По суті, «стратегічна глибина» – це термін, який включає культурний, цивілізаційний, географічний і просторовий аспекти зовнішньої політики Туреччини. У формуванні практичної зовнішньої політики визначення стратегічної глибини відноситься до культурної, історичної та географічної «центральності» Туреччини у регіональних та міжнародних системах. За словами А. Давутоглу, «найближча земля, море і континентальні басейни, що оточують Туреччину, створюють географічний центр світу й історично охоплюють райони, де основні артерії історії людства були сформовані» [5, с. 77–84].

Центральна держава. А. Давутоглу використовує це визначення для характеристики турецького впливу на міжнародну систему. У цьому контексті концепт центральної держави має два головних елементи. Перший критикує метафору ролі Туреччини як «мосту», що традиційно використовувалася у зовнішньополітичному дискурсі в країні. Вона передбачала, що Туреччина з'єднує Захід і Схід у культурному та матеріальному розумінні [1]. А. Давутоглу критикує метафору «мосту», оскільки вона не відображає позиції Туреччини в міжнародній системі «як актора з незалежною позицією». «У такому контексті Туреччина репрезентується як західна держава, яка намагається повністю перейти на західні цінності у своїх взаємовідносинах зі Сходом, і водночас як східна держава, що репрезентує негативні аспекти Сходу у своїх відносинах із Заходом» [6].

Багатомірна зовнішня політика. Це є одним із базових концептів зовнішньої політики Туреччини в період перебування при владі партії Справедливості та розвитку. Багаторівнева зовнішня політика сприймається як необхідна активність для перетворення Туреччини на «центральну державу». Ця парадигма зовнішньої політики передбачає збереження постійних і гармонійних відносин із різними міжнародними акторами, як і одночасне практикування багатомірних принципів. Відповідно до даного концепту, Туреччина не може надалі слідувати лише одновимірній зовнішній полі-

тиці, базованій на єдиному параметрі. Багатомірна зовнішня політика вимагає застосування «одночасних» відносин із різними акторами на міжнародному рівні. У цьому сенсі даний концепт не розглядає відносини Туреччини з обома регіональними і глобальними акторами як альтернативні. Вони радше є взаємодоповнюючими, посилюючи взаємозалежність. Це означає, що нинішня Туреччина у своїй зовнішній політиці вже не орієнтується, як раніше, виключно на одного партнера (зокрема, на США) У багаторівневій зовнішній політиці вельми важливо не створювати дисбаланс на користь одного визначеного зовнішньополітичного партнера. Особливе значення надається створенню балансу впливів. Туреччина вже не є виключно орієнтованою на західні країни, а намагається створити баланс своєї зовнішньої політики за рахунок відносин із країнами інших регіонів, у тому числі з Україною.

Нуль проблем із сусідами. Ця концепція відіграє одну з основних ролей у сучасній зовнішній політиці Туреччини [7]. Мусульманські країни Близького Сходу відчують необхідність подолання роз'єднаності, політичних та економічних протиріч, усунення технічних та адміністративних бар'єрів на шляху розвитку регіональної інтеграції. Нині Туреччина підписала угоди про вільну торгівлю з Єгиптом, Йорданією, Ліваном, Сирією, Палестиною і Тунісом. Туреччина має безвізовий режим із Йорданією, Ліваном, Сирією, Лівією, Тунісом і Марокко. Всі перелічені країни можна вважати її стратегічними партнерами в регіоні, а відповідно, і союзниками. Оскільки Туреччина не планує експансії на Близькому Сході й не має територіальних претензій до арабських країн, вона об'єктивно здатна примирити арабський світ, причому не військовим способом, а політично, культурно, за допомогою «м'якої сили», зокрема виконуючи роль арбітра. Останнім часом Туреччина успішно організовує різного роду з'їзди і саміти як усіх ісламських держав, так і окремі двосторонні зустрічі [2].

Сучасна Туреччина вирішила розширити вектори своєї зовнішньої політики, включаючи до списку важливих партнерів країни Близького та Середнього Сходу. Нині Турецька Республіка є країною-учасницею таких ключових об'єднань, як ОЕС, ОІК. ОЕС була створена як організація регіонального співробітництва трьома великими мусульманськими країнами Євразійського регіону – Туреччиною, Іраном і Пакистаном, і в наступні роки пройшла значний шлях розвитку. Це об'єднання, вперше створене в 1964 р. під назвою «Регіональне співробітництво в ім'я розвитку», в подальші роки об'єднало й інші країни регіону і перетворилося на регіональне економічне об'єднання [12].

Головна мета ОЕС – посилити регіональне економічне співробітництво між державами-членами. У Статуті ОЕС, в який у 1990 і 1992 рр. внесено деякі доповнення, особливо

підкреслюється наявність глибоких регіональних історичних і культурних зв'язків між народами країн-членів, указуються такі завдання, як забезпечення сталого економічного розвитку в країнах-членах, спільно використовуючи економічний і соціальний потенціал регіону, підвищення рівня життя населення та інші завдання регіонального економічного розвитку. Для виконання цих завдань з урахуванням досвіду інших регіонів і глобальні економічні тенденції були визначені такі пріоритети, як поступове усунення перешкод, що заважають розвитку торгівлі в регіоні, запобігання несправедливій торговій політиці інших держав щодо країн-членів, взаємна допомога в інтеграції економік країн-членів у світову економіку для забезпечення їх участі в процесі глобалізації та ін. [9].

Крім того, створення в регіоні соціальної, культурної, науково-технічної, транспортної та комунікаційної інфраструктури, ефективного використання енергетичних і людських ресурсів, розвиток регіонального співробітництва в аграрному, промисловому, екологічному, туристичному секторах включено в число пріоритетів спільної співпраці. 28 листопада 1992 р. Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан вступили в ОЕС. Той день в історії ОЕС називається навіть як «День ОЕС». Після такого розширення ОЕС перетворилася на важливе регіональне об'єднання й утвердилася як авторитетна міжнародна організація. Даний факт призвів до того, що ОЕС почала сприйматися іншими міжнародними об'єднаннями як серйозна організація і була офіційно визнана ООН як міждержавна регіональна структура. Саме цей фактор пізніше зумовив те, що ОЕС отримала статус спостерігача в Організації Ісламського Співробітництва та ООН, на 50-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята окрема резолюція про співпрацю із цією організацією. Нині ОЕС визнається 30 міжнародними організаціями, а також Європейським Союзом, ASEAN, ЮНЕСКО, FAO, Шанхайською організацією співробітництва, Міжнародною міграційною організацією та іншими, з якими встановлено зв'язки співпраці [4].

Туреччина є учасницею ОІС – Міжнародної організації ісламських країн, заснованої 25 вересня 1969 р. на Конференції глав мусульманських держав у Рабаті для забезпечення ісламської солідарності в соціальній, економічній і політичній сферах, боротьби проти колоніалізму, неокolonіалізму й расизму та підтримки Організації звільнення Палестини. Мета створення ОІС – співробітництво між мусульманськими державами, спільна участь у діяльності на міжнародній арені, досягнення стабільного розвитку країн-учасниць. Окрім цілей ОІС, у цій статті вказано принципи, яких повинні дотримуватися також і країни-учасниці: рівність, повага права народу на самовизначення та невтручання у внутрішні справи інших країн-членів, повага суверенітету, неза-

лежності та територіальної цілісності кожної країни-члена та ін. [9, с. 80].

Туреччина не входить в ОПЕК. ОПЕК – Організація країн – експортерів нафти – картель, створений нафтовидобувними державами для стабілізації цін на нафту. Членами даної організації є країни, чия економіка залежить від доходів від експорту нафти. Метою ОПЕК є координація діяльності й вироблення загальної політики відносно видобутку нафти серед країн – учасниць організації для підтримки стабільних цін на нафту, забезпечення стабільних поставок нафти споживачам, одержання віддачі від інвестицій у нафтову галузь.

Міністри енергетики й нафти держав – членів ОПЕК двічі на рік проводять зустрічі для оцінки міжнародного ринку нафти й прогнозу його розвитку на майбутнє. На цих зустрічах приймаються рішення про дії, які необхідно почати для стабілізації ринку. Рішення про зміни обсягу видобутку нафти відповідно до зміни попиту на ринку приймаються на конференціях ОПЕК.

Країни – члени ОПЕК контролюють близько 2/3 світових запасів нафти. На їхню частку припадає 40% від всесвітнього видобутку, або половина світового експорту нафти [8].

Турецька Республіка та Єгипет погодилися з пропозицією Ірану створити глобальний Форум експортерів нафтохімічної продукції (Petrochemical Exporting Countries Forum – PЕСF) за типом ОПЕК, повідомляє Mehr News із посиланням на заступника міністра нафти Ірану Абдул Хуссейна Баята. За його словами, переговори, на яких будуть обговорені механізми формування організації, почнуться найближчим часом. Очікується, що на них буде також підготовлена хартія про створення PЕСF. У переговорах, як повідомив Баят, зможуть брати участь також Катар і Саудівська Аравія. Створити глобальний Форум експортерів нафтохімічної продукції Іран запропонував ще в листопаді 2012 р. [10].

Потенційними членами PЕСF Баят бачить, окрім Ірану, Саудівську Аравію, ОАЕ, Росію, Катар і Туреччину. Організація буде націлена на фінансове та технологічне співробітництво між країнами-членами, а також на вирішення питань ціноутворення і виробничих питань.

Наступною впливовою організацією, куди не входить Туреччина, є Ліга арабських держав, яка нині нараховує 22 члени. Ліга арабських держав бере участь у політичних, економічних, культурних і соціальних програмах, спрямованих на сприяння реалізації інтересів своїх держав-членів. Вона виступає як форум для держав-членів для координації їх політичних позицій, обговорення питань, що мають загальний інтерес, урегулювання суперечок і вирішення проблем на кшталт Ліванської кризи 1958 р. Ліга виступає як платформа для розроблення і висування багатьох епохальних документів сприяння економічній інтеграції. Одним

із прикладів є Об'єднана Арабська хартія економічної діяльності, яка визначає принципи економічної діяльності в регіоні. Турецька Республіка не входить до ЛАД. Існують три основні причини для відсторонення Туреччини від цього процесу. По-перше, це прохолодні відносини між Анкарою і Багдадом після звинувачень на адресу Туреччини в тому, що її уряд прагне посилити свій вплив на південного сусіда. Проти участі Туреччини виступав і прем'єр-міністр Іраку Нурі Аль-Малікі. Розбіжності між Аль-Малікі і прем'єр-міністром Туреччини Реджепом Таїпом Ердоганом почалися через те, що Анкара назвала іракського прем'єра поборником інтересів Ірану і що він робить все для підтримки зв'язку між Тегераном і Дамаском. З огляду на те, що є ймовірність головування Іраку в Лізі арабських держав, відносини між цією організацією й Анкарою можуть утратити стабільність протягом усього періоду такого керівництва [3].

Згідно з отриманими висновками із когнітивного моделювання, можна спробувати простежити конкретні завдання та напрями зовнішньої політики, які будуть найбільш удалими для здійснення Турецькою Республікою своєї зовнішньополітичної стратегії. Оскільки найбільше між собою «конфліктують» такі фактори, як вступ Туреччини до ЄС та підтримка програм НАТО з політикою на Близькому Сході «нуль проблем із сусідами», змоделюємо ситуацію переорієнтації (часткової чи повної) головного вектору зовнішньої політики Туреччини на Схід. Переваги: поглиблення контактів із країнами Близького та Середнього Сходу, Росією; послаблення конфліктів із сепаратистськими угрупованнями, що діють у країні; підвищення шансів обійняти ролі регіонально лідера на Близькому Сході; недоліки: втрата зв'язків з ЄС та НАТО може призвести до ізоляції Туреччини, втрати можливості виконувати роль транзитної держави та подальшого ігнорування міжнародною спільнотою під час вирішення справ міжнародного масштабу. В аналітичних кругах досить часто зустрічається думка про те, що Туреччина через свою наростаючу потужність формуватиме інший курс зовнішньої політики, акцентуючи свою увагу більшою мірою на Схід, і у міру досягнення своєї мети Анкара поступово витіснить США і Захід із «зони своїх інтересів». Проте доти Туреччина балансуватиме між інтересами своїх стратегічних партнерів. Як би там не було, вже зараз Анкара проявляє все більшу самостійність у зовнішній політиці. Особливо якщо приймати до уваги наростаючу співпрацю Туреччини й Ірану в енергетичній сфері всупереч попередженням США. І це, безумовно, не може не указувати на подальше коректування зовнішньої політики Туреччини в майбутньому [6].

Як бачимо, завдання, які поставила перед собою Турецька Республіка у своїй зовнішній політиці, не легко співставляються й іноді стають стримуючими факторами один для одного,

тим не менше, відступ від політики багатосторонності для країни містить у собі низку важливих недоліків, якими не можна нехтувати, якщо Туреччина дійсно прагне зайняти місце впливової світової держави.

Висновки. Конфліктний потенціал Близького Сходу, загрозовий безпеці і стабільності Туреччини, посилює прагнення Анкари контролювати ситуацію. Впевненість турецького керівництва в тому, що Туреччина здатна впливати на країни регіону і трансформувати навколишній простір, буде й надалі визначати активність її політики на близькосхідному напрямку. Концепція зовнішньої політики Туреччини спрямована на здобуття країною регіонального лідерства за умов збереження конструктивних відносин з усіма своїми сусідами. Попри теоретичну збалансованість концепції зовнішньої політики її практичне втілення стикається з низкою проблем.

Зокрема, незважаючи на намагання втілити концепт «нуль проблем із сусідами», останніми роками спостерігається різке погіршення відносин Туреччини з більшістю сусідніх країн: Сирією, Саудівською Аравією та Ізраїлем. «Замороженими» залишаються стосунки Туреччини та Вірменії попри численні спроби Анкари налагодити діалог з Єреваном. Унаслідок цього Туреччина не є учасником деяких міжнародних близькосхідних організацій. Туреччина не входить в ОПЕК, Раду співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) та Лігу арабських держав (ЛАД).

Турецька Республіка прагне до співпраці з близькосхідними державами, але більшість ісламських країн проти, тому що не хочуть бачити Туреччину регіональним лідером. Якщо співставляти потенціали всіх близькосхідних країн, то Турецька Республіка нині має чималі теоретичні шанси, щоб стати регіональним лідером, до того ж недалекі прогнози свідчать, що в майбутньому саме цій країні вдасться досягти високого економічного розвитку. Головними перевагами Туреччини у цій ситуації є її світський характер та частково реформоване за європейськими стандартами законодавство, тісні контакти з Європою та США.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Джакар А.А. К вопросу об особенностях внешней политики Турции на Ближнем Востоке. URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/22-07-10.htm>.
2. Джакар А.А. О внешнеполитической активности Турции на Ближнем Востоке. URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/15-06-10c.htm>.
3. Внешняя политика Турции. URL: <http://www.uadream.com/tourism/Asia/Turkey/element.php?ID=21593>.
4. До 2050 р. розвинені країни будуть на других ролях. URL: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/02/05/226659>.
5. Иванова И.И. Некоторые направления турецко-американского сотрудничества. Современный исламский Восток и страны Запада; отв. ред. М.Р. Арунова, А.О. Фило-

- ник. М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2004. С. 77–84.
6. Мрасси Р. Эволюция концептуальных основ внешней политики Турецкой Республики. URL: <http://www.dissercat.com/content/evolyutsiya-kontseptualnykhosnov-vneshnei-politiki-turetskoi-respubliki>.
 7. Гёзен Р. Внешняя политика Турции URL: <http://www.trtrussian.net/trtworld/ru/newsDetail.aspx?HaberKodu=bfe5c04c-66be-4dc6-8fdf-095cf75d87f>.
 8. Стародубцев И.И. Некоторые теоретические подходы к формированию турецкой внешней политики в Центральной Азии в монографии А. Давутоглу «Стратегическая глубина». URL: <http://www.iimes.ru/?p=14891>.
 9. Турция: новая роль в современном мире / П.В. Шлыков и др. М.: ЦСА РАН, 2012. 80 с.
 10. Turkey: immune to unrest in the Middle East? URL: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2011/03/14/reportage-01.